

Lendvai Endre: Az orosz szó jelentéstana

Kevés olyan russzista dolgozik a hazai felsőoktatásban, aki elmondhatja, hogy az utóbbi két évben két könyve jelent meg a Nemzeti Tankönyvkiadónál.

A *Közelpép a verbális humorról* (1996) című – közérdeklődésre is számot tartó – munka után most egy egyetemi tankönyvvel jelentkezett *Lendvai Endre*, a JPTE BTK Szláv Filológiai Tanszékének docense, aki az orosz jelentéstan ismert szakembere idehaza és külföldön egyaránt cikkek, tanulmányok, konferencia-előadások stb. révén. Hosszú évek szakirodalmi (magyar, orosz, angol stb.) ésszerű és „célzott” tanulmányozásának, az egyéni kutatások eredményeinek és a szemantika, a fordítás és más diszciplínák eredményes oktatási tapasztalatainak a szintézise ez a 250 oldalnyi – orosz nyelvű – munka, mely példaanyagát 3 nyelvből (orosz, angol, magyar) meríti nagy körültekintéssel.

„Unikumnak” számít abban a vonatkozásban is, hogy a hazai russzisztikában ez az első olyan könyv, amely az orosz szó jelentéstánát sokoldalúan és igényesen tárgyalja – az utóbbi évtizedek legújabb külföldi szakirodalmára támaszkodva (pl. Apreszjan, Barhudarov, Vasziljeve, Verescsagin, Volf, Gak, Dobrovolszkij, Zsolkovszkij, Kosztomarov, Kolsanszkij és sok más orosz és nem orosz kutató eredményeinek maximális akceptálásával).

A könyv lényegében egy „szemantikai enciklopédia” szerepét is betölti, hiszen a nyelvészetben szinte közhelynek számító alapfogalmak (szinonímia; homonímia; poliszmia, paronímia stb.) mellett megismerteti az olvasót pl. a meronímiával („rész – egész” szemantikai viszonya) éppúgy, mint a gyermeknyelvi szóképzés néhány kérdésével (187., illetve 204–207. lap), avagy az orosz frazeológiában igen ritka „enantioszemizmus” (= ellentétes jelentésbe való átcsapás) jelenségével (134. lap).

Lendvai Endre tankönyve 5 fejezetre oszlik, amelyek központi problémája 1. a lexikai szemantikának mint a szemotika egyik ágának helye és feladata; 2. a szemantikai viszonyok genezise. A nyelvi megnevezés kialakulásának a problematikája 3. az orosz nyelvi lexikai rendszerek leírása, a lexikai jelentés strukturális eleme; 4. a lexikai egységek szemantikai elemzésének módja; 5. a szó lexiko-szemantikai viszonyai a szókincs rendszerében. A lexiko-szemantikai kategóriák és jelenségek.

Mivel eme ismertetés szerzője a szemantika egy-két részterületén járatos csupán, néhány marginális és megfontolásra szánt megjegyzésem azok területére vonatkozik.

1. Azok közé tartozom, akik vitatják, hogy az „él, mint Marci Hevesen” magyar szóláshasonlat (92. lap) 2 eleme („Marci, Heves”) konkrét személynévi, illetve helynévi jelentéssel bírna, sokkal inkább a népi erotika szimbólumrendszeréhez vezethető vissza – a férfi-női genitáliák szimbolikus megnevezésének a tipikus példája. A szóláshasonlat eredetéről és magyarázatáról egy nemrég elhunyt jeles pécsi kutató, Bernáth Béla *A szerelem titkos nyelvén* című könyvében olvashat a szerző (Gondolat Kiadó, Bp., 1986: 25–30. lap).

2. Az „Ukraina” → ukrainec/ukrainka szóképzési modell (195. lap) „iránya” általában igaz, de akadnak olyan esetek, amikor – egyes derivatológusok szerint – nem a helynév a motiváló tő, hanem a melléknév.

Cseljabinszk – cseljabinszkij → cseljabinyec or., Bordo (fr. Bordeaux) – bordoszkij → bordoszec (vö.: Russzkaja grammatyka 1982: 1. kötet, 169. lap).

3. A szerző által adott „fokhagyma” (← foghagyma) származtatást (54. lap) egyes hazai források megkérdőjelezzik. A Magyar értelmező kéziszótár a megkérdőjelezett fok+hagyma etimológia mellé teszi le a voksot (1972: 421.) a „foghagyma” címszónál (118. lap) kodifikálásra sem

kerül ez a lexéma... Ugyanez a helyzet a Magyar nyelv értelmező szótára II. kötete esetében is (849. és 864. lap), A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I. kötete az összetétel elötagját „valószínűleg” a fok főnévvel azonos elemként könyvel el (Bp. 1967; 942. lap).

4. D. A. Cruse 1991-ben publikált műve címével és bibliográfiai adataival nem találkozunk az Idézett és felhasznált szakirodalom-ban (252–259. lap), jóllehet a szerző kétszer hivatkozik rá (67. és 184. lap).

5. Az orosz nyelv helyes kiejtési szótára az orosz „energia” szóban csak a kemény „n” [n] ejtését tartja normatívnak (M.: 1989: 636. lap), amelyhez képest Ny. M. Sanszkij idézett „álláspontja” – feltételezhetően – anakronizmus (213. lap), de lehet „magánvélemény” is, de – a milliós korpuszokra épülő szociolingvisztikai felmérések korában – irreleváns is lehet...

Az említett szótár szerint a „bulo[š]njaja – bulo[č]njaja” ejtés sem feltétlenül szinonim (213. lap), hanem – az utóbbi – csak megengedett (1989: 52.), amely – szociolingvisztikai szempontból – távolról sem szinonim... Az sem elhanyagolható, hogy Ny. M. Sanszkij akadémikus idézett műve 1972 (!)-ben jelent meg, a Szovjet Tudományos Akadémia Orosz Nyelvi Intézetének kollektív – és normatív – munkája pedig 17 évvel később.

6. A Moszkvics, Mercedes, Opel, Ford, Toyota (183. lap) átirrt, cirill betűs (autó) márkaneveket az orosz helyesírási gyakorlat sajátos, orosz – úgynevezett – „záródó idézőjelbe” teszi, amely normatívnak számít az ismertetett tankönyv viszont a magyar helyesírás szabályai szerint közli azokat, ami hiba...

7. A magyar szóláshasonlatokat kodifikáló – talán legkompetensebb – hazai munka ,(Olyan) buta (ostoba) ,mint a föld’ alakot közöl (O. Nagy Gábor: Magyar szólások és közmondások, Gondolat, Bp., 1966: 220.) – Lendvai E. adatától eltérően (92. lap) – jelző nélkül... O. Nagy Gábor – talán gyakorlati alapon – a ,buta, mint a csizmám talpa’ ,ill. a ,buta, mint az ágyú’ szóláshasonlatokat említi a Mi fán terem? c. népszerű művében (Gondolat, Bp., 1979: 384. és 48. lap).

Lendvai Endre munkája értékét emeli, hogy – Marina Povarnyicina (Perm – Pécs) anyanyelvi lektor mellett olyan neves russzista lektora van, mint Viktor Alekszandrovics Fedoszov (Vlagyimir – Nyíregyháza), aki mind az orosz, mind a magyar nyelv kitűnő ismerője – két olyan jelentős munka szerzője, mint a Magyar – orosz nyelvi kontaktusok (Nyíregyháza, 1997.) és a „Hungarizmusok” a magyar diákok orosz kiejtésében (Nyíregyháza, 1997).

Hiányoljuk, hogy az általunk ismertetett értékes munkáról a Nemzeti Tankönyvkiadó „nem árulta el”, hogy hány példányban is jelent meg (ez nem „államtitok”), s azért is érdekes lehet, mivel az előzetes, optimista tanári igények általában nem szoktak egybeesni az egyetemi, főiskolai hallgatók anyagi lehetőségeivel, amit az egyetemi-főiskolai jegyzetboltok raktári maradványai is egyértelműen igazolnak itt-ott...

Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. 258. lap.

FALUDI SZILÁRD
Magyar Pedagógiai Társaság
Budapest

Az „Embernevelés” születésnapjára

Tízéves lett az „Embernevelés”, és ez alkalomból e kötettel ünnepli meg saját magát. Az „Embernevelés” a *Kemény Gábor Iskolaszövetség* negyedéves folyóirata, amely korábban a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének elméleti folyóirataként *Kemény Gábor* szerkesztésében jelent meg 1945–48 között. A szerkesztők – *Varga Ferenc* és *dr. Kocsis József* – minden tekintetben